

Inhoud

De zomer van 2009	/	9
Portret van mijn ouders	/	15
Het gezin met negen kinderen	/	30
De beginnende dementie van vader	/	48
Moeder stort in	/	57
De deur op een kier	/	69
Oude rollen, nieuwe taken	/	79
Het circus van de indicaties	/	92
De onderlinge communicatie	/	105
De dagopvang	/	117
Het wordt er niet beter op	/	129
De dood van moeder	/	139
Een eenzame vader	/	153
Naspel	/	170
Dankwoord	/	173

De zomer van 2009

Ik schrik me kapot als ik in de zomer van 2009 terugkom van vakantie. In maar liefst vijftig mailtjes beschrijven mijn acht broers en zussen hoe mijn zesentachtigjarige moeder heel snel achteruitkachelt. Dora mailt bezorgd: ‘De vergeetachtigheid is vervelend, maar niet het grootste probleem. Haar enorme dikke buik ziet eruit alsof die elk moment kan springen. Dit kan absoluut niet goed zijn. Het meest zorgwekkende is echter die totale vermoeidheid die haar heeft overmand.’

De verzorging van mijn dementerende vader van drieëntachtig heeft haar tol geëist. En hoewel hij inmiddels twee dagen per week naar de dagopvang gaat om mijn moeder te ontlasten, lijkt ze niet meer op adem te komen. ‘Ik ben zo moe, zo vreselijk moe,’ klaagt ze. Bovendien raakt ze in korte tijd behoorlijk de kluts kwijt. Mirjam mailt: ‘Ze

volgt de meeste dingen niet meer die je zegt en vraagt vier keer achter elkaar: “Zit er al een zoetje in mijn koffie?”

Onze pittige moeder begint zombietrekjes te vertonen. Ze vergeet de parkieten en de vissen voer te geven. ‘Als iemand de vogeltjes mist, die staan sinds vandaag bij mij thuis en de vissen zwemmen bij Tineke in de vijver,’ mailt mijn jongste broer droogjes. En Dora voegt daaraan toe: ‘Het meest trieste is toch wel dat ze het zelf allemaal zo goed beseft. Dan zit ze met tranen in haar ogen aan tafel met haar hoofd te schudden en zegt: “Het is toch erg dat je gewoon helemaal niets meer kan onthouden.”’

Tot dat moment was de zorg voor mijn ouders aardig overzichtelijk. Tien jaar eerder verhuisden ze al van hun eengezinswoning naar een driekamerappartement in het woon-zorgcentrum van hetzelfde stadje. Dit dankzij de verstandige instelling van mijn vader, die vindt dat je narigheid vóór moet zijn. Ze zijn dan allebei nog redelijk kras en zelfstandig. Mijn moeder kookt, doet de was en haalt – eerst met de fiets en later met haar rollator – de boodschappen bij Albert Heijn. Ze zit op sjoelen en op twee kaartclubs. Ze let erop dat mijn vader zijn medicijnen inneemt en dat alle afspraken nagekomen worden. Er hapert wel wat aan haar geheugen, maar ze redden het samen, met wat poets-hulp uit het woon-zorgcentrum. Oudste zus Tineke

en jongste broer Luuk wonen in hetzelfde stadje en springen bij als het nodig is. Daarnaast is er bij de overige zeven kinderen een taakverdeling ontstaan, al naargelang onze – vermeende – talenten. Je hebt de boodschappenbroer, de financiënbroer, de handige naaizus, de thuiszorgzus, de uitstapjes-naardierentuin-en-bloemencorsozus, de organisatiezus en de chauffeur-voor-feestvierende-tanteszus. Voor deze taken waaien we maar af en toe aan.

In de zomer van 2009 stort het huishouden van mijn ouders volledig in. We moeten vliegensvlug indicaties aanvragen voor extra zorg en verpleging om mijn moeder te ontlasten. Maar die heb je niet een-twee-drie binnen. Tot overmaat van ramp gaan Tineke en Luuk tegelijk op vakantie. Het resterende zevental wordt nu – via een strikt rooster – ingezet voor de dagelijkse mantelzorg van onze ouders. Dat is voor ons een compleet nieuwe rol. Tineke mailt ons bij haar vertrek een waslijst aan afspraken en waarschuwt: ‘Jullie zullen nog voor verrassingen komen te staan, want er is bij pa en ma iedere dag wel wat aan de hand.’

Inderdaad, we staan versteld van wat we allemaal aantreffen: stinkende vuilniszakken, de vriezer en keukenkastjes vol pakken soep, macaroni, rijst, bloem, slaolie, vlees, alles over de datum. Zijn ze aan het hamsteren voor een derde wereldoorlog? Mijn moeder is iedere ochtend een uur lang met beverige handen bezig een lens in haar oog te zetten.

Afspraken lopen in de soep, omdat ze beiden niet meer weten wat voor dag het is. En alles raakt zoek. Allemaal speuren we naar haar bril, haar gehoorapparaat, haar lens, het bankpasje, het identiteitsbewijs, de portemonnee, de sleutels. Het is om gek van te worden.

Mijn moeder sjokt met een rollator vol beha's en steunkousen door de propvolle woonkamer. Omdat ze bang is dat die anders in de waszak belanden? Zowel mijn vader als mijn moeder draagt smoezelige kleren. Ik tref mijn moeder een keer aan met vingernagels zo lang als van een heks. Ze heeft al vijf weken haar haar niet meer gewassen. Dat deed de kapper iedere veertien dagen, maar daar ziet ze nu als een berg tegen op.

Mijn moeder belt naar de handige naaizus: 'Kun je een kussensloop komen verstellen?'

'Kan dat niet in het weekend?' vraagt mijn zus, die wel wat beters te doen heeft.

'Nee, er is haast bij,' volgens mijn moeder. Per slot van rekening heeft ze nog maar twintig andere kussenslopen in de linnenkast liggen.

Als mijn zus na vijftig kilometer rijden op komt draven met de naaimachine, is mijn moeder de hele sloop glad vergeten.

We hebben onze handen vol als we een dag ingeroosterd staan. Je plant van tevoren dat je een uurtje gaat. Maar voordat je het weet ben je er bijna de hele dag. Langzaam komt er een ritme in onze

dagindeling. Eerst koffiedrinken, de afwasmachine uitruimen, eventueel bedorven eten weggooien, de post halen, in de agenda kijken welke afspraken er zijn, de warme maaltijd opwarmen in de magnetron en in de middag even met de rolstoel (ma) en de scootmobiel (pa) naar buiten.

We hebben met z'n zevenen onze stinkende best gedaan om goede mantelzorgers te zijn. Dan komt Tineke terug van vakantie en vaart in een mail tegen ons uit: 'Zoals ik al had voorzien is het een puinhoop geweest. Terwijl ik toch alle details in mijn mailtje had gezet. Heeft iedereen die wel gelezen? Waarschijnlijk werkt het toch niet om met z'n negenen pa en ma te verzorgen.'

Misschien loopt het inderdaad niet altijd gesmeerd, maar we dóén het wel. Na onze vuurdoop in de mantelzorg komt er van alles op ons pad: de nieuwe omgang met onze ouders, die – oud, broos en breekbaar – in een vorm van dementie glijden; het circus van indicaties en zorg; de stoet zusters en huishoudelijke hulpen, met wie mijn ouders zich moeten verhouden; onze verhitte discussies over het zelfbeschikkingsrecht: wat beslissen we met en wat beslissen we zonder hen?; de vastgeroeste, maar ook schuivende rollen binnen de familie; de taakverdeling en verschillen tussen de verzorgende kinderen van nabij en de 'afstandskinderen'; de soms haperende communicatie; de knopen die we moeten doorhakken met negen weifelende, lakens uitdelende, als bamboe buigende of juist

kont tegen de krib gooiende broers en zussen; de gevoelens van onmacht, gêne, schuld en verdriet over de aftakeling van onze ouders; maar ook de hilarische gebeurtenissen die we meemaken met elkaar, de zusters, onze ouders en de dagopvang.

Ik heb dit boek niet geschreven om aan te tonen hoe zwaar het allemaal wel niet was. Met z'n negenen is de zorg een makkie als je het vergelijkt met kleinere gezinnen. Het maakt het echter ook extra complex. Ik wil laten zien wat er in pakweg anderhalf jaar tijd allemaal op ons afkomt als kersverse mantelzorgers en hoe wij daar met wisselend succes mee zijn omgegaan. Maar eerst neem ik een duik in het verleden: wie waren mijn ouders en hoe hebben ze ons opgevoed? Want de nestgeur en gevoeligheden van vroeger komen in de zorg voor onze ouders op onverwachte momenten weer bovendrijven.

Het verhaal dat ik vertel, is mijn verhaal: mijn herinnering en interpretatie – al komen mijn acht broers en zussen veelvuldig aan het woord. Daarom heb ik alle namen in het boek geanonimiseerd.

Portret van mijn ouders

Het mag een wonder heten dat het huwelijk van mijn ouders achtenvijftig jaar heeft standgehouden. Ze verschillen van elkaar 'als een koekoek en een sijs, die zingen ook niet dezelfde wijs', aldus de spreekwoordenwijsheid van mijn moeder. Mijn vader is een ochtendmens, terwijl zij 's avonds treuzelt om naar bed te gaan. Hij klaagt altijd over kou en tocht; zij wist het zweet van haar voorhoofd en gaat met luchtige blouses de winterkou in. Mijn vader koerst meer op zijn verstand en mijn moeder meer op haar gevoel. Hij is een rasoptimist, zij een notoire zwartkijker. Hij richt zich vooral op de toekomst, zij hecht meer aan het verleden, haar huis, haar spullen. 'Jij hebt geen lijm aan je kont,' zegt ze tegen mijn vader, die net zo makkelijk verkast als een nomade met zijn tent. Hij is wendbaarder en past zich sneller aan. Mijn moeder is iemand van vaste gewoontes en rituelen.

Ik kom een keer rond twee uur in de middag op bezoek.

‘Wat wil je drinken?’ vraagt ze.

‘Geef me maar een kopje koffie.’

Kijkt op haar horloge: ‘De koffietijd is voorbij.’

‘O, geef me dan maar een glaasje rode wijn.’

‘Gekkerd,’ lacht mijn moeder.

‘Mama, wat mag ik dán drinken?’

‘Nou, een glaasje sinas of cassis.’

Als mijn vader een leuk idee heeft, roept ze ‘allemaal gekkenpraat’. En als hij weer eens lekker zit te overdrijven, zegt ze: ‘Je liegt dat het gedrukt staat.’ Het grijze gebied tussen waarheid en leugen is aan haar niet besteed. Met haar eerlijkheid en onbevangenheid neemt ze mensen voor zich in. Ze kan grappige opmerkingen maken. Maar soms leidt haar flapuitgedrag tot een schaamteloos gebrek aan tact. ‘Kind, wat ben je dik geworden,’ begroet ze mijn tante op een feestje.

Ook haar eigen kinderen treft ze met haar schorpioenenstreken. Op een dag vraag ik of ik mijn nieuwe verloofde aan haar voor zal stellen. ‘Nee hoor,’ zegt mijn moeder, ‘die relatie gaat toch zo weer uit.’ Mijn vader probeert de boel nog te redden: ‘Natuurlijk is hij welkom.’ Maar het kwaad is al geschied: ze heeft me al gekwetst. Als ik de deur achter me dichttrek weet ik dat ze de boosheid van mijn vader over zich heen krijgt, en dan heb ik toch weer medelijden met haar. Het verschil tussen

eerlijkheid en kwetsing valt haar ook niet uit te leggen. ‘Ik mag toch wel zeggen wat ik denk?’ zegt ze mokkend, als ze erop aangesproken wordt. De scherpe tong van mijn moeder heeft bij al haar kinderen krassen op de ziel achtergelaten.

Mijn ouders zijn ook heel verschillend opgegroeid. Mijn moeder is de oudste dochter van een keuterboer in een Zuid-Hollands dorp. ‘Mijn vader had een stuk of tien melkkoeien en hield varkens voor de slacht. Hij zei nooit veel en was nogal ouderwets,’ herinnert mijn moeder zich. ‘Maar hij was een goed mens.’ Ze is nog maar een peuter van drie als haar moeder bij de bevalling van een tweeling overlijdt. De halve wezen worden ondergebracht bij tantes en ooms. Gelukkig trouwt haar vader kort daarna met de huishoudster, Pieterella, en het gezin wordt herenigd. Er komen nog twee zusjes bij. ‘Nooit heeft mijn stiefmoeder haar eigen kinderen voorgetrokken,’ verdedigt ze oma door dik en dun. Zelf was ik altijd een beetje bang voor oma met haar strak gekamde knot en haar eeuwige zwarte jurken. Als ze bij ons op bezoek kwam, commandeerde ze: ‘Zit niet zo te niksen. Ga je moeder eens helpen!’

Mijn moeder vertelt dat zij en haar zusjes vroeger ‘klierstof op de ogen’ hadden. Geen idee wat dat is. De mysterieuze kwalen van mijn moeder vind ik nooit terug op internet. Zij en haar zusjes konden geen daglicht verdragen en zaten met de gordijnen dicht onder de tafel te spelen. Dat beeld is me

altijd bijgebleven. Buiten het erf loert het gevaar. Zelfs naar de plassen mogen ze niet, 'want daar konden we verdrinken of meegenomen worden door enge mannen'.

Mijn vader trekt juist al vroeg de wereld in. Als broekie van twaalf moet hij al van school af en komt aan boord bij zijn vader. 'We voeren op een motorschip van 77 ton, de O Maria Stella Maris. De lading bestond vooral uit zand en grind en de vrachtverdeling liep nog via de schippersbeurs.' Hij is de jongste van elf kinderen. Zijn moeder woont vanwege suikerziekte aan de wal en vaart alleen in vakanties mee. 'Mijn moeder was erg streng, maar ook heel gastvrij. De burens zeiden: bij jullie lijkt het wel altijd feest. Mijn vader was meer een gemoedsmens en veel te goed. In de winter ging hij op de schaats bij de boeren langs om geld te innen voor het geleverde zand. Als hij zag dat zo'n boer veertien kinderen had en geen cent te makken, dan dorst hij niet om zijn loon te vragen.'

In de oorlog eisen de Duitsers het schip op voor militaire doeleinden. Na de capitulatie fietst mijn vader met zijn oudere broer alle Nederlandse havens af, op zoek naar het schip van hun vader. Hij is nog maar zestien jaar oud. 'Uiteindelijk vonden we het schip in Delfshaven, doorzeefd met kogels.'

Mijn vader houdt van het afwisselende leven aan boord. Hij en zijn oudere broer verlangen beiden naar een bestaan in de binnenvaart. Maar er is maar één schip. Mijn vader: 'We besluiten te loten.'

Gewoon twee briefjes in een hoed en pats boem.’ Dit lot beslist zijn levensloop: het schip gaat naar zijn broer. Op zijn tweeëntwintigste zet mijn vader een streep onder het schippersleven.

Aan de wal ziet hij al snel nieuwe kansen in de zandzuigerij. Misschien maar goed ook, want hij krijgt sjans met mijn moeder en ‘die had geen waterbenen’. Ze ontmoeten elkaar in de trein. Mijn moeder is op weg naar Bergen, waar zij dienstmeisje is bij een rechtersgezin. ‘Ze hadden helemaal geen kapsones, hoor,’ zegt mijn moeder. ‘Als ik had gekookt, zeiden ze: “Eet jij maar eerst, dan heb je in ieder geval genoeg.”’ Als ze uit dansen gaat, mag ze zelfs een jurk van mevrouw aan. Ze weet het nog precies: een witblauwe jurk van luchtige stof, met pofmouwen en een v-hals. Hij zwierde zo lekker bij de Weense wals. ‘Ik ging er bijna van naast mijn schoenen lopen.’ Mijn moeder kan dansen als de beste en ze wint diverse prijzen. Mijn vader ziet met lede ogen aan hoe mannen haar tijdens de dansles voor zijn neus wegkapen. ‘Ze was zo licht als een veertje, je kon haar zo in de lucht gooien.’

Hij wil wel trouwen met die kittige vrouw. Maar eerst moet hij nog flink opboksen tegen de vooroordelen van haar vader. Want schippers, dat waren toch allemaal zuipschuiten en rouwdouwers met losse handjes? Pa: ‘Je was pas wat waard als je koeien had of land. En die bezat ik allebei niet.’ Gelukkig stemmen de ouders in. Mijn moeder trouwt in een zilverkleurige bruidsjurk met een sluier van negen

meter en mijn vader draagt een zwartglimmende hoed en een streepjesbroek. Het huwelijk ziet ze als een keerpunt in haar leven. ‘Toen kreeg ik tien kinderen achter elkaar en was mijn jonge tijd voorbij.’ Ze trekken in het huis van de moeder van mijn vader. Het botert niet erg tussen mijn moeder en de bazige schoonmama. ‘Als pa thuiskwam van zijn werk, ging hij altijd eerst naar boven, naar zijn moeder, en dan pas naar mij.’

Twaalf jaar geleden stelde ik mijn ouders honderd vragen over hun leven. Mijn vader ging er eens lekker voor zitten en praatte maar liefst vier cassettebandjes vol; mijn moeder krap anderhalf. ‘Je moet me niet zo uitmelken,’ sputterde ze tegen als ik doorvroeg. Ze is kort van stof en zegt waar het op staat. Op de vraag: welk verdriet heeft de grootste littekens achtergelaten? zat mijn vader te mitsen en te maren. Mijn moeder antwoordde meteen: ‘Het overlijden van ons eerste kindje. Dat was heel erg.’

Het jongetje heeft een klompvoetje en andere mankementen en sterft na een paar dagen. Het is 1953, het jaar van de Watersnoodramp. Om haar af te leiden neemt mijn vader haar mee met de zandzuiger om dijken te dichten in Zeeland.

Gelukkig raakt mijn moeder al snel opnieuw in verwachting. Na de geboorte van Agnes, haar vijfde dochter, wordt ze ziek. Ze kan zich plotseling niet meer bewegen. ‘Als een plank lag ik op mijn bed. Ze moesten me helpen met omdraaien en ik dacht echt dat ik dood zou gaan.’ Ze wordt in

het ziekenhuis opgenomen voor onderzoek. 'Daar opperde de arts dat het aan mijn hart lag, maar dat hartruisen had ik altijd al. Dat was het niet. We kregen drie maanden een gezinsverzorgster in huis. Ik lag in het ziekenhuis en ik wilde heel graag naar huis, naar mijn kinderen. Toen hebben ze me laten gaan. Ik heb me altijd afgevraagd: wat heb ik nou eigenlijk gemankeerd? De huisarts zei dat het kwam doordat pa de hele week van huis was, en dat het huishouden en de verzorging van de kinderen te zwaar voor me waren. Pa is meteen ander werk gaan zoeken, zodat hij iedere avond thuis was om mij te helpen. Langzaam is het weer beter met me gegaan.'

Mijn ouders krijgen zeven dochters en twee zonen. 'Bij iedere bevalling ben ik erbij geweest,' zegt mijn vader trots. Dat is bijzonder, want meestal dobbert hij met de zandzuiger in zijn eentje rond op een gigantische plas. 'Als ma op het punt stond te bevallen, hesen mijn collega's bij de keet de rode vlag in de mast.' Hij koerste naar de wal, sprong op zijn brommer en tufte zo snel mogelijk naar huis.

Het is voor mijn moeder ploeteren en sloven met het grote gezin. We wonen met z'n elven in een klein achterhuis in een dorp aan de Oude Rijn. Er is alleen koud water en een kolenkachel in de huiskamer. Daar scharen we ons in de winter allemaal omheen. De kinderen slapen verspreid over drie

kamertjes onder de hanenbalken op zolder, weggestopt onder een dikke laag dekens. Een wasmachine is er niet. Mijn oudste zus Tineke herinnert zich: ‘Mama was altijd maar aan het werk. De hele week in de weer met teilen vol was in de schuur en zondagavond het voorkoken.’ Van onze vader krijgt ze huishoudgeld en daar moet ze van rond zien te komen. Ze weet precies waar alles het goedkoopst is, al scheelt het soms maar twee centen. Voor de pindakaas fietst ze naar Simon de Wit; voor de hagelslag en de Blue Band naar De Gruyter. Agnes: ‘Soms moest je mee voor de extra fietstassen.’ Voor goedkoop vlees gaat mijn moeder speciaal naar het slachthuis, waar ze urenlang in de rij staat. Agnes gruwet van die bloederige vleeshompen: ‘Dat heb ik altijd smerig gevonden om te zien.’

Terwijl zij zo zit te sappelen, koopt mijn vader ineens met een royaal gebaar een rubberboot voor ons. Dan krijgen ze bonje.

‘Ma, had je nou al die negen kinderen wel gewild?’ vraag ik mijn moeder. ‘Ach, dat ging zo. En je mocht van de paus geen voorbehoedsmiddelen gebruiken.’ Mijn moeder is een gelovige vrouw. Dat mijn vader zich zo heeft laten ringeloren door de paus verbaast mij wel. Hij verdraagt meestal geen autoriteit. Later – als we al in de stad wonen – krijgt hij een fikse aanvaring met de pastoor. Vanaf dat moment zet mijn vader geen voet meer in de kerk.